

Accountantsverslag 2018 gemeente Groningen

28 juni 2019

Belangrijkste boodschappen

Oordeel bij de jaarrekening

Ontwikkelingen voor uw organisatie

Bijlagen

Deze rapportage is interactief en gemaakt om te bekijken op:

Belangrijkste boodschappen

Oordeel bij de jaarrekening

Ontwikkelingen voor uw organisatie

Bijlagen

Gemeente Groningen
T.a.v. de raad en het college van burgemeester en wethouders
Postbus 30026
9700 RM GRONINGEN

28 juni 2019

Referentie: 3XMV6DVTFDPT-1588583572-295

Geachte leden van de raad en het college van burgemeester en wethouders,

Hierbij ontvangt u ons accountantsverslag met betrekking tot onze controle van de jaarrekening van gemeente Groningen voor het boekjaar dat is geëindigd op 31 december 2018. We hebben onze werkzaamheden uitgevoerd in overeenstemming met onze opdrachtbevestiging van 5 april 2018.

Dit verslag is achtereenvolgens worden besproken met de ambtelijke organisatie (7 juni 2019) en de portefeuillehouder financiën (12 juni 2019). Hun zienswijzen zijn verwerkt in dit verslag.

Ons accountantsverslag begint met de kernboodschappen. Hierin treft u een management- samenvatting van onze belangrijkste constatering tijdens de jaarrekeningcontrole 2018.

Het vervolg van dit rapport bestaat uit drie delen. Deel 1 geeft ons totaaloordeel bij uw jaarstukken. Deel 2 beschrijft de ontwikkelingen voor uw organisatie en uw status van voorbereiding op deze ontwikkelingen. Deel 3 gaat in op de omvang van de goedkeuringstolerantie, onze onafhankelijkheid en een samenvatting van onze formele communicatie.

Wij hebben de inhoud van dit verslag tijdens de vergadering met uw audit committee besproken op 19 juni 2019. Mocht u nog vragen hebben, aarzelt u dan niet om contact met ons op te nemen. Wij zijn uiteraard graag bereid om de inhoud van dit accountantsverslag nader toe te lichten.

Hoogachtend,
PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Origineel getekend door R. Goldstein RA

*PricewaterhouseCoopers Accountants N.V., Thomas R. Malthusstraat 5, 1066 JR Amsterdam, Postbus 90357, 1006 BJ Amsterdam
T: 088 792 00 20, F: 088 792 96 40, www.pwc.nl*

Belangrijkste
boodschappen

Oordeel bij de
jaarrekening

Ontwikkelingen voor
uw organisatie

Bijlagen

Onze belangrijkste boodschappen

1. Wij hebben een goedkeurende verklaring afgegeven ten aanzien van de getrouwheid en rechtmatigheid van uw jaarrekening 2018. Voor een overzicht van de bevindingen tijdens onze controle klikt u [hier](#). Uit de controle van de SISA-bijlage en de WNT komen geen bijzonderheden naar voren.
2. De kwaliteit van het [jaarrekeningproces](#) is in 2018 verbeterd, hetgeen heeft geresulteerd in minder bevindingen vanuit de accountantscontrole dan in voorgaande jaren. Aandachtspunten voor komend jaar zien toe op het volledig uitvoeren van het IC plan door team Auditing, versterken van interne review op het balansdossier en waar mogelijk spreiding aan te brengen gedurende het jaar.
3. Vanuit de controle van het [sociaal domein](#) hebben we in lijn met 2017 een aantal onzekerheden geconstateerd. De onzekerheden hebben betrekking op de prestatielevering van de zorglasten zorg in natura Wmo ad €6,5 miljoen, Jeugd vanuit het RIGG ad €3,1 miljoen en de prestatielevering van de PGB's via controles verricht door een externe partij ad €1,8 miljoen. Het proces van [verantwoording sociaal domein](#) dient wel te worden aangescherpt. onder andere de analyse en conclusievorming ten aanzien van verkregen verantwoording WMO en PGB controles vragen uw aandacht.
4. U heeft conform eerdere jaren een aanzienlijk [tekort](#) van €11,8 miljoen. op de Jeugdzorg en Wmo. U heeft dit tekort ook in de bijgestelde begroting verantwoord. U bent in 2018 gestart met verbetermaatregelen om meer grip te krijgen op tekorten.
5. In 2018 is in de organisatie gewerkt aan bewustwording en het belang van naleving van de aanbestedingsregels. Als gevolg van aangegane contracten uit het verleden, los wegzetten van te bundelen opdrachten en meer stringente regelgeving omtrent inhuur van personeel, komt uit onze gezamenlijke controle een afwijking van [Europese aanbestedingsregels](#) ad €2,9 miljoen naar voren. Het is belangrijk dat u de ingezette lijn om het inkoopproces aan te scherpen in 2019 daadwerkelijk realiseert.
6. Doorontwikkeling van uw [grondbedrijf](#) staat hoog bij u op de agenda. Samenwerking, herwinnen van vertrouwen en verdieping van de kennis van uw medewerkers worden genoemd als speerpunten. Deze speerpunten zien we in de actualisatie van uw grondexploitaties terug. In 2018 is meer inzicht verkregen in de resultaten van de grondexploitaties en zijn vanuit een intensief gezamenlijk traject geen grote correcties naar voren gekomen. De waardering van uw grondexploitaties voldoet daarmee aan het BBV.
7. Wij zien een aantal aandachtspunten in de [governance rondom Meerstad](#). Het is belangrijk om toekomstige transacties tussen Groningen en Meerstad formeel te bekrachtigen. Daarnaast adviseren wij u een meer formele scheiding aan te brengen in de huidige praktische invulling van de governance.
8. De organisatie is in de afgelopen maanden druk doende geweest om de beginbalans 2019 op te stellen. Hierbij zijn kritische controles uitgevoerd op de cijfers van de drie gemeenten (inclusief het harmoniseren van de uitgangspunten). Over onze controle van de [beginbalans](#) brengen wij een afzonderlijke rapportage uit.

Belangrijkste
boodschappen

Oordeel bij de
jaarrekening

Ontwikkelingen voor
uw organisatie

Bijlagen

Onze belangrijkste boodschappen

9. 2018 heeft in het teken gestaan van diverse belangrijke dossiers op het gebied van interne beheersing (zoals organiseren processen ten behoeve van herindeling, verder investeren in team auditing en traject om inzicht te krijgen in gewenste inrichting van control). 2019 is een belangrijk jaar om op veel dossiers resultaten te bereiken in het kader van het verbeterprogramma, waaronder de inrichting van de [visie op control](#).

Belangrijkste boodschappen

Oordeel bij de jaarrekening

Oordeel

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Fraude(risico)

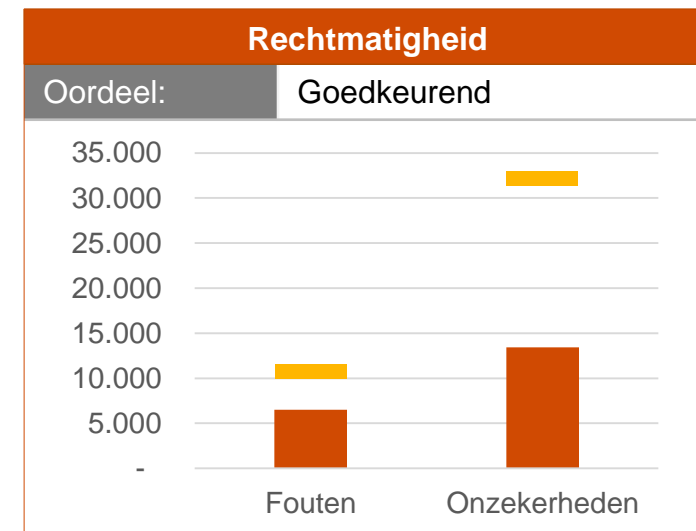
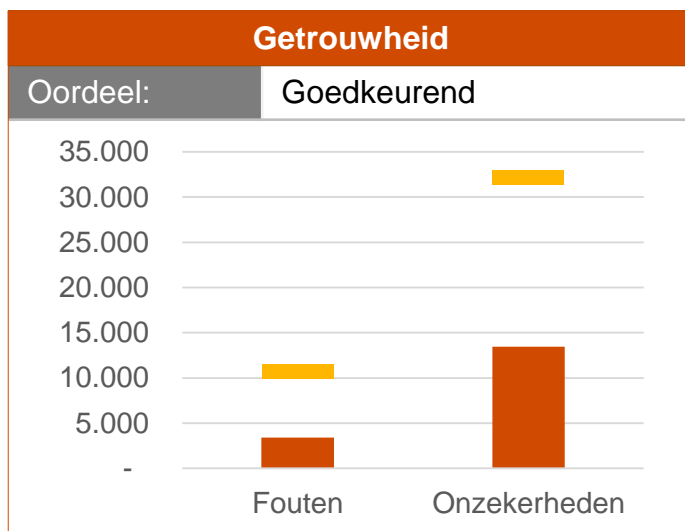
Ontwikkelingen voor uw organisatie

Bijlagen

Ons oordeel bij uw jaarstukken 2018

Wij hebben de controle van uw jaarstukken afgerond. De **reikwijdte** van onze controle is ongewijzigd ten opzichte van ons controleplan. De door ons geconstateerde ongecorrigeerde bevindingen blijven binnen de door u gestelde goedkeuringstoleranties op het aspect getrouwheid en rechtmatigheid. Dus geeft onze controleverklaring de oordelen zoals hieronder weergegeven.

Voor een nadere toelichting op de bevindingen klik [hier](#).

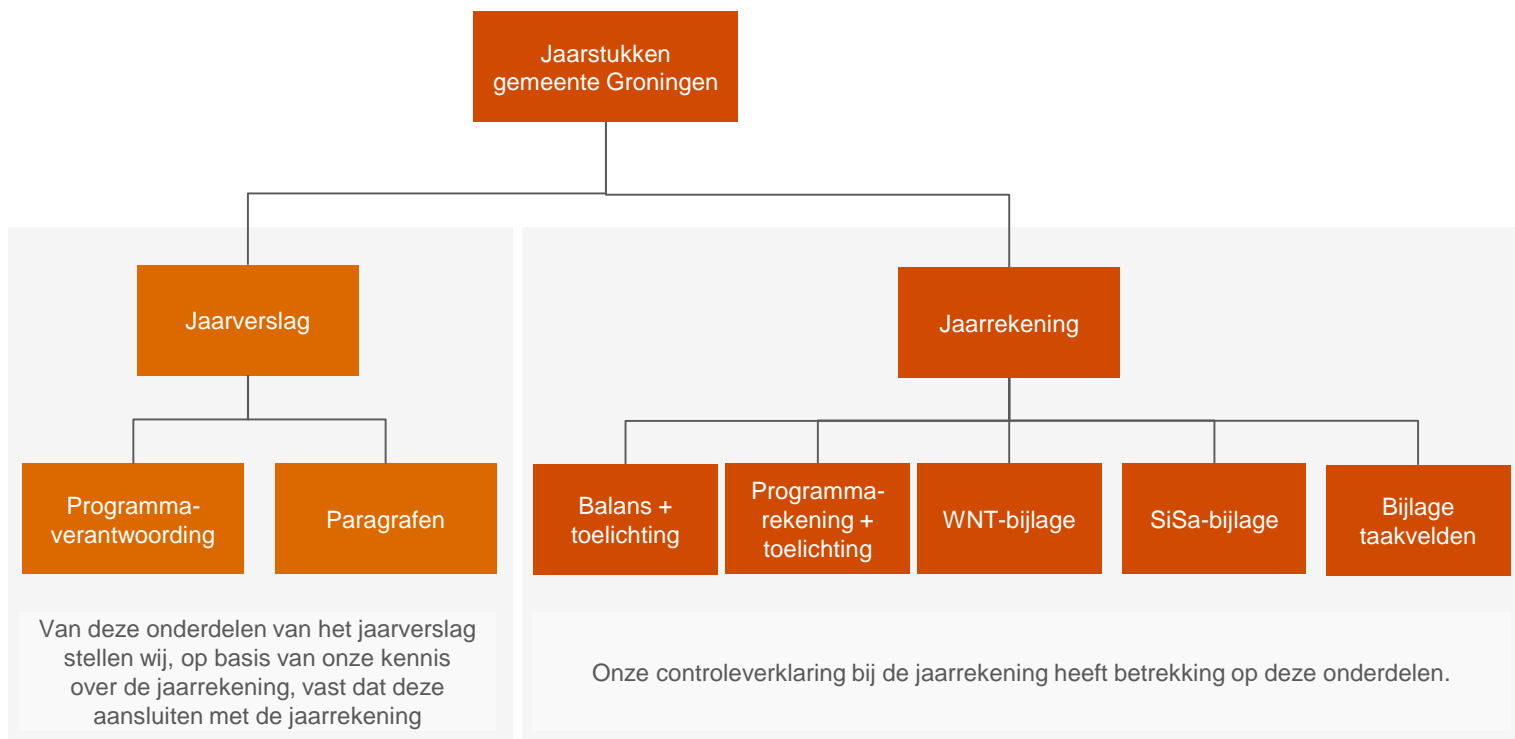

■ = absoluut bedrag fouten of onzekerheden x €1.000
 ■ = door u vastgestelde goedkeuringstolerantie x €1.000

Reikwijdte van onze controle

De reikwijdte van de controle is zo ontworpen dat er voldoende controle-informatie wordt verkregen met betrekking tot uw jaarrekening, ter ondersteuning van een kwalitatieve controle. In het controleplan hebben wij afspraken met u gemaakt over de reikwijdte van de controle. Wij bevestigen dat de definitieve reikwijdte van de controle gelijk is aan die in het controleplan. Onderstaand hebben wij een samenvatting opgenomen.

Belangrijkste boodschappen

Oordeel bij de jaarrekening

Oordeel

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Fraude(risico)

Ontwikkelingen voor uw organisatie

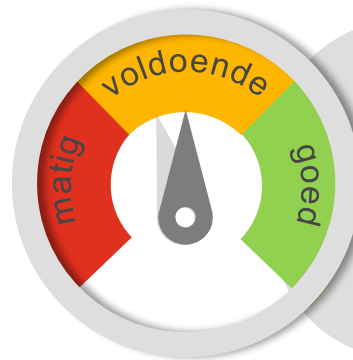

Bijlagen

De kwaliteit van uw jaarverslag is voldoende

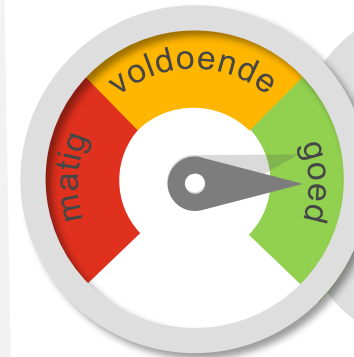
Informatiewaarde is voldoende

Ons oordeel is gebaseerd op de leesbaarheid, concreetheid en kwaliteit van de analyses. Dit alles vanuit raadsperspectief. Klik [hier](#) voor een nadere toelichting.

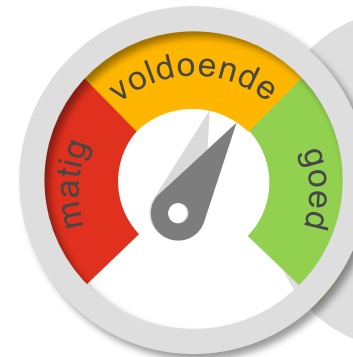
Jaarrekening en jaarverslag zijn verenigbaar

Wij zijn verplicht vast te stellen of wij op grond van de informatie verkregen in onze controle onjuistheden hebben geconstateerd die gebruikers van de jaarrekening zouden kunnen beïnvloeden. Dit is niet het geval.

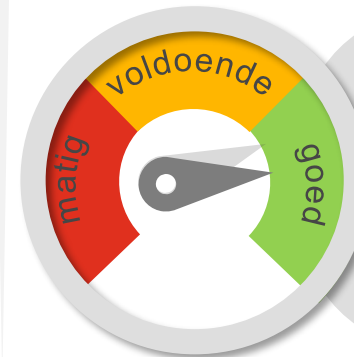
Kwaliteit paragrafen voldoende

Wij hebben vastgesteld of alle verplichte informatie in de paragrafen is opgenomen. Daarnaast hebben wij de informatiewaarde van de paragrafen beoordeeld. Klik [hier](#) voor een nadere toelichting.

Jaarverslag voldoet aan eisen BBV

In het BBV zijn diverse eisen opgenomen voor de vorm en inhoud van het jaarverslag. Wij hebben vastgesteld dat uw jaarverslag voldoet aan het BBV. Klik [hier](#) voor een toelichting.

Informatiewaarde jaarverslag

Het jaarverslag start met een korte algemene inleiding en vervolgens een analyse van het beleid per programma en een uitgebreide financiële toelichting op de verschillen. Dit geeft het jaarverslag een duidelijke kapstok en geeft inzicht in de verschillen tussen realisatie en begroting.

Net als in eerdere jaren wordt in de opening van ieder programma en deelprogramma beschrijvend een overzicht van de belangrijkste bestuurlijke doelstellingen van het college gegeven. In februari 2019 is het coalitieakkoord voor de nieuwe gemeente Groningen gepresenteerd: "Gezond, groen, gelukkig Groningen". In het coalitieakkoord staan zes strategische opgaven centraal. Voor de begroting 2021, en mogelijk deels al voor 2020, wordt door de raad gewerkt aan de opzet en integratie van de opgaven en de programma's. Hiermee zal de relatie tussen de meerjaren doelstellingen in het coalitieakkoord en het beleid inzichtelijker worden gemaakt.

Tegelijkertijd wordt ook de wens opgepakt om het aantal indicatoren (en totale omvang van de beleidsdocumenten) terug te brengen. Belangrijkste doelstelling hierbij is het aanbrengen van prioritering en focus op doelen die er toe doen (en effecten). We hebben u eerder aangegeven dat ook naar onze mening er (te) veel indicatoren zijn opgenomen, waarbij de vraag ontstaat in hoeverre deze indicatoren daadwerkelijk stuurinformatie betreffen of enkel informatie opleveren. We denken graag met u mee het komende jaar bij het ontwikkelen van meer SMART geformuleerde effectindicatoren.

We bevelen u aan om in dit traject aandacht te besteden aan een directere koppeling tussen de inhoudelijke realisatie en de financiële afwijking tussen begroting en realisatie. De financiële toelichting leest op dit moment als een separaat onderdeel van de inhoudelijke realisatie.

Kwaliteit van de paragrafen

De paragrafen voldoen aan de vereisten uit het BBV. De opgenomen paragrafen in de jaarrekening geven veel relevante informatie, onderstaand een aantal aanbevelingen om de informatiewaarde te vergroten.

De paragraaf weerstandsvermogen en risicobeheersing geeft een duidelijke toelichting bij de opgenomen risico's. Ook is de procedure rondom het proces van risicobeheersing en kwaliteitsverbetering duidelijk toegelicht. Net als voorgaand jaar bevelen we u aan te overwegen om de toelichting op de risico's compacter toe te lichten. Dit om de informatiewaarde van de paragraaf te verbeteren..

Inzake de paragraaf grondbeleid heeft u de aanbeveling van voorgaand jaar opgevolgd en ook inzicht gegeven in de verwachte eindresultaten per projecten inclusief een analyse ten opzichte van voorgaand jaar. Zie ook het hoofdstuk [ruimtelijk domein](#).

In de paragraaf onderhoud kapitaalgoederen worden de BBV-verplichtingen vanaf 2019, inzake het vaststellen van het onderhoudsniveau door de raad, niet expliciet toegelicht.

De aanvullende informatie in de paragraaf bedrijfsvoering is duidelijk toegelicht. Wij adviseren om ook informatie over de interne beheersing en rechtmatigheidscontroles op te nemen (bijvoorbeeld stappen naar rechtmatigheidsverantwoording die het college vanaf 2021 dient te verstrekken).

De paragraaf integraal gebiedsgericht werken en de paragraaf duurzaamheid zijn specifiek voor gemeente Groningen. De eerstgenoemde paragraaf omvat veel detailinformatie. We bevelen aan om op hoofdlijnen (centrum, zuid, oost) de resultaten te benoemen in de paragraaf en een bijlage met wijkcompassen toe te voegen. De paragraaf duurzaamheid heeft een beperkt aantal beleidsindicatoren in relatie tot de beschrijving van wat hiervoor is gedaan in het boekjaar. We bevelen aan om bij deze paragraaf per spoor c.q. onderdeel een aantal (effect)indicatoren te benoemen.

Oordeel per paragraaf

Zie onderstaand hoe wij de informatiewaarde per paragraaf beoordelen.

Paragraaf	Oordeel	
	2017	2018
Integraal gebiedsgericht werken	Voldoende	Voldoende
Duurzaamheid	Voldoende	Voldoende
Lokale heffingen	Goed	Goed
Weerstandsvermogen en risicobeheersing	Voldoende	Voldoende
Financiering	Goed	Goed
Grondbeleid	Voldoende	Goed
Onderhoud kapitaalgoederen	Voldoende	Voldoende
Verbonden partijen	Goed	Goed
Bedrijfsvoering	Voldoende	Voldoende

Belangrijkste boodschappen

detailbevindingen
jaarrekening

sociaal domein

ruimtelijk
domein

resultaten
bedrijfsvoering

begrotings-
rechtmatigheid

financiële
positie

Onze bevindingen bij de jaarrekening

Onderstaand hebben wij onze detailbevindingen op de aspecten rechtmatigheid en getrouwheid opgenomen boven de door u gestelde rapporteringstolerantie van €500.000. Voor het sociaal domein zijn alle bevindingen opgenomen. Veel bevindingen zijn reeds al aangepast in de definitieve versie van de jaarrekening 2018. Onderstaand de resterende bevindingen. Door op de bevinding te klikken krijgt u meer toelichting op de bevinding.

Oordeel bij de
jaarrekening

Oordeel

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Fraude(risico)

Ontwikkelingen voor
uw organisatie

Bijlagen

Getrouwheid

fouten
(x €1.000)

onzekerheden
(x €1.000)

[Opbrengsten Stadsbeheer](#)
[WMO](#)
[WMO hulpmiddelen](#)
[Jeugdzorg](#)
[Onzekerheid kasstelstel SVB](#)
[Zorgkosten eerdere jaren](#)
[PGB](#)
[Waardering strategische gronden](#)
Presentatie-effect nog te ontvangen bijdragen SiSa en bijdragen derden projecten

162

3.228

PM*
2.756
3.547
3.146
1.144
219
1.538
1.089

Rechtmatigheid

fouten
(x €1.000)

onzekerheden
(x €1.000)

Bevindingen getrouwheid tellen ongesaldeerd mee voor ons oordeel inzake rechtmatigheid

3.390

13.439+ PM

[Rechtmatigheid SVB bestedingen](#)

411

[Feitelijke fouten naleving \(EU\) aanbestedingsrichtlijnen](#)

2.416

[Projectie fouten naleving \(EU\) aanbestedingen](#)

454

* Gemaximeerd op €500.000

Totaal
Goedkeuringstolerantie

3.390
10.720

13.439 + PM
32.160

Totaal
Goedkeuringstolerantie

6.671
10.720

13.439 + PM
32.160

Belangrijkste boodschappen

Oordeel bij de jaarrekening

Oordeel

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Fraude(risico)

Ontwikkelingen voor uw organisatie

Bijlagen

detailbevindingen
jaarrekening

sociaal domein

ruimtelijk
domein

resultaten
bedrijfsvoering

begrotings-
rechtmatigheid

financiële
positie

Fors tekort sociaal domein, meer in lijn met bijgestelde begroting

Van de totale kosten in het sociaal domein ad €187 miljoen heeft €129 miljoen betrekking op Wmo (in 2017: €147 miljoen). Voor de verantwoording lasten Jeugdzorg steunt u net als in eerdere jaren op de Regionale Inkooporganisatie Groninger Gemeenten (RIGG). Bij de totale bestedingen ontvangt u een controleverklaring. De totale jeugdzorglasten nemen in 2018 toe met circa €7 miljoen tot €58 miljoen.

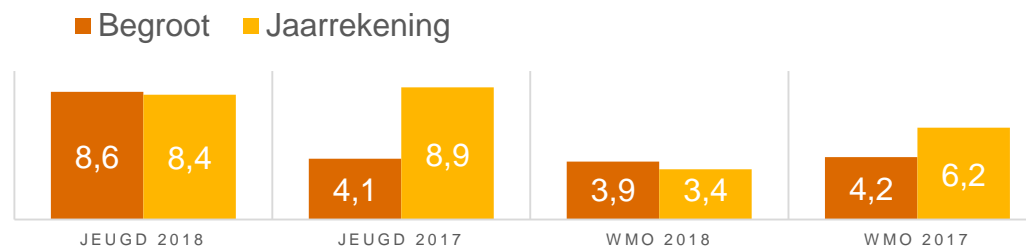
Het totale tekort in het sociaal domein voor 2018 bedraagt €11,8 miljoen waarvan €8,4 miljoen betrekking heeft op Jeugdzorg en €3,4 miljoen op Wmo. In onderstaande figuur is zichtbaar dat reeds in de bijgestelde begroting rekening werd gehouden met een tekort ad €12,7 miljoen totaal. Het totale tekort blijft fors, maar de verschillen ten opzichte van de bijgestelde begroting voorgaand jaar zijn afgenomen.

In 2017 bedroeg namelijk het totale tekort €15,3 miljoen waarbij in de tweede voortgangsrapportage rekening werd gehouden met €8,3 miljoen.

De tekorten worden voornamelijk veroorzaakt door een stijging van de gemiddelde kosten per indicatie en een stijging in het aantal indicaties voor zowel Jeugd als Wmo.

We hebben vastgesteld dat gemeente Groningen de ingezette verbetermaatregelen inzake de Taskforce Sturing op jeugdhulp vanuit het RIGG en de nieuwe aanbestedingstraject inzake Wmo (vorm financiering met prikkel verhouding kwaliteit versus kwantiteit zorg) in de jaarrekening heeft toegelicht. Wij bevelen aan om bij de ontwikkeling van [stuur-en effectindicatoren](#) ook de effecten van deze maatregelen op te nemen in het programma Welzijn, gezondheid en zorg.

TEKORT SOCIAAL DOMEIN

Belangrijkste boodschappen

Oordeel bij de jaarrekening

Oordeel

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Fraude(risico)

Ontwikkelingen voor uw organisatie

Bijlagen

detailbevindingen
jaarrekening

sociaal domein

ruimtelijk
domein

resultaten
bedrijfsvoering

begrotings-
rechtmatigheid

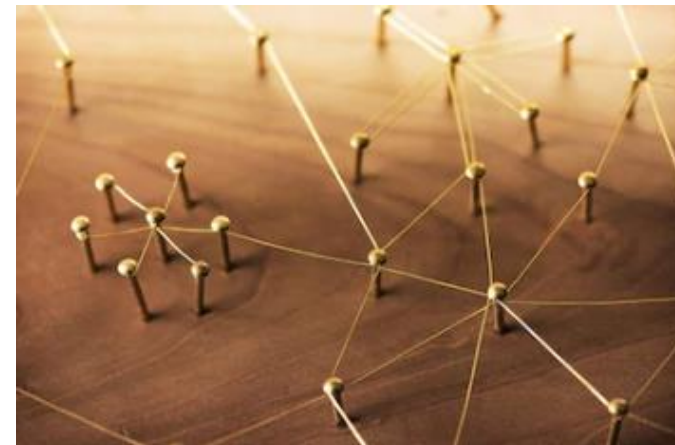
financiële
positie

Proces verantwoording sociaal domein verdient uw aandacht

De afgelopen jaren kende het verantwoordingsproces van het sociaal domein diverse aandachtspunten (conform landelijk beeld). Veel gemeenten hebben in 2018 een formeel concreet plan van aanpak opgesteld specifiek voor het sociaal domein. Gemeente Groningen heeft hier niet voor gekozen, maar besloten om de aanpak van verantwoording en aanbevelingen en verbeterpunten in het proces van voorgaand jaar vroegtijdig met ons af te stemmen.

We zien een aantal verbeteringen ten opzichte van voorgaand jaar. De aansluiting tussen de jaarrekening en de financiële stromen in het sociaal domein is beter inzichtelijk gemaakt. Ook worden signalen vanuit herindicaties en resultaten uit huisbezoeken geanalyseerd door de stichting WIJ om de kwaliteit van het beleid en monitoring te verbeteren. Echter, overkoepelend zien we dat de gevraagde en besproken voorbereidingen voor de jaarrekening bij de start van de controle op onderdelen niet tijdig en van onvoldoende kwaliteit zijn opgeleverd. Het gaat hierbij onder andere om de analyse en conclusievorming van de productieverantwoordingen (balanspositie), PGB prestatielevering resultaten en de analyse uitnutting SVB.

Veel gemeenten zijn ook druk doende om de prestatielevering van de zorg meer onderdeel te laten maken van de interne beheersing. Begin 2018 heeft Groningen hiertoe wel een aantal pilots opgestart, maar dit is onder meer in verband met de oprichting van de stichting WIJ nog niet volgens planning afgewikkeld.

De kwaliteit van de oplevering en controles kunt u verder verbeteren door:

- Het opstellen van een formeel plan van aanpak, zodat tijdig duidelijkheid bestaat over taken, verantwoordelijkheden en mijlpalen.
- Traject met externe partij inzake prestatielevering gezamenlijk oppakken ten behoeve van overdracht in eigen beheer.
- De controle van het sociaal domein heeft een korte doorlooptijd (vanaf 1 mei), probeer zoveel mogelijk werkzaamheden eerder uit te voeren en/of voldoende capaciteit in te zetten op dit traject.
- Uitbreiden van de review/kwaliteitscheck van auditing.
- Toepassen van de notities I-sociaal domein en de sectorspecifieke handleidingen bij het formuleren van de werkzaamheden en conclusies.

Belangrijkste boodschappen

detailbevindingen
jaarrekening

sociaal domein

ruimtelijk
domein

resultaten
bedrijfsvoering

begrotings-
rechtmatigheid

financiële
positie

Oordeel bij de
jaarrekening

Oordeel

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Fraude(risico)

Ontwikkelingen voor
uw organisatie

Bijlagen

Resultaten verantwoording sociaal domein

Prestatielevering van de pgb's en zorg in natura

Voor 2018 verkrijgt gemeente Groningen zekerheid over de prestaties van de geleverde zorg op basis van productieverantwoordingen (inclusief controleverklaring) van zorgaanbieders en worden er cliëntonderzoeken verricht door een externe partij voor de pgb's.

Productieverantwoordingen voor zorg in natura

Om de prestatielevering van zorg in natura vast te stellen ontvangt de gemeente productieverantwoordingen van zorgaanbieders. Deze zijn door de gemeente beoordeeld en vergeleken met gedurende het jaar verkregen facturen. Uit deze analyse volgt dat de prestatielevering voor een bedrag ad €1,3 miljoen onzeker is.

Voor zorgaanbieders met een productie kleiner dan €125k wordt, conform het landelijk controleprotocol, geen productieverantwoording opgevraagd. De totale omvang van deze aanbieders bedraagt €1,4 miljoen. Dit bedrag is eveneens als een onzekerheid opgenomen.

Daarnaast bestaat een deel van de onzekerheid uit kosten voor WMO hulpmiddelen en overig vervoer waarbij geen toetsing van prestatielevering heeft plaatsgevonden (€3,5 miljoen).

Voor zorgaanbieders met een productie groter dan €125k waarbij er geen sprake van een productieverantwoording maakt gemeente Groningen gebruik van finale kwijting. Hierbij wordt door de zorgaanbieder en de gemeente overeenstemming bereikt over een maximum bedrag aan zorglasten voor het boekjaar 2018. Hieruit zijn geen materiële verschillen voortgekomen.

Verantwoording Jeugdzorg via RIGG

Voor de verantwoording van de lasten Jeugdzorg steunt u op de Regionale Inkooporganisatie Groninger Gemeenten (RIGG). Vanuit de RIGG heeft u begin juni een controleverklaring ontvangen met betrekking tot de bestedingen 2018 inclusief effect nagekomen kosten 2017 voor de Jeugdzorg. Uit deze resultaten blijkt een onzekerheid ad €3,1 miljoen.

Zorgkosten over voorgaande jaren

Gedurende 2018 heeft de gemeente voor een bedrag ad €219.000 facturen over eerdere jaren ontvangen. Voor nagekomen kosten had de gemeente Groningen eind 2017 een inschatting voor de verplichting opgenomen ad €6,9 miljoen. Gedurende 2018 is zijn deze kosten €219.000 hoger uitgevallen. Voor dit bedrag heeft er geen controle plaatsgevonden op de prestatielevering en dit bedrag is derhalve als een onzekerheid opgenomen.

Belangrijkste
boodschappen

detailbevindingen
jaarrekening

sociaal domein

ruimtelijk
domein

resultaten
bedrijfsvoering

begrotings-
rechtmatigheid

financiële
positie

Oordeel bij de
jaarrekening

Oordeel

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Fraude(risico)

Ontwikkelingen voor
uw organisatie

Bijlagen

Sociaal domein resultaten PGB en SVB

Uitkomsten van de cliëntonderzoeken PGB

De externe partij heeft aan de hand van huisbezoeken bij cliënten de prestatielevering vastgesteld van de PGB's.

Uit de rapportage van de externe partij en de validatie van de gemeente op deze resultaten blijkt dat de prestatielevering voor een bedrag ad €162.000 niet kan worden vastgesteld en als fout wordt meegenomen. Er is sprake van een geëxtrapoleerde onzekerheid ad €1,5 miljoen.

Te hanteren foutmarge vanuit de rapportage SVB

Ten aanzien van de pgb-bestedingen Jeugdzorg en Wmo constateren we dat de externe accountant van de SVB diverse bevindingen heeft geconstateerd ten aanzien van rechtmatigheid. Aan de hand van projectiebrieven wordt de verwachte onzekerheid voor iedere specifieke gemeente gecommuniceerd, dus ook voor Groningen. Voor de gemeente Groningen bedraagt de fout €26.000 voor Jeugd en €384.000 voor Wmo.

Onzekerheid in verband met kasstelsel SVB

De verantwoording van de SVB bevat alleen de in 2018 daadwerkelijk uitbetaalde PGB budgetten. Dit betekent dat PGB-bestedingen die in 2019 zijn uitbetaald, maar betrekking hebben op 2018, geen onderdeel zijn van de verantwoording. Hierop zijn ook geen aanvullende controles uitgevoerd. Dit leidt tot een onzekerheid in jaarrekening voor een bedrag ad €1,1 miljoen (2017: €1,3 miljoen).

Uw grondexploitaties zijn weer kritisch geactualiseerd

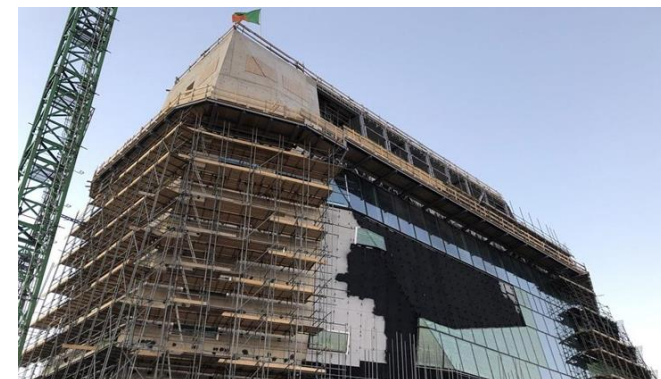
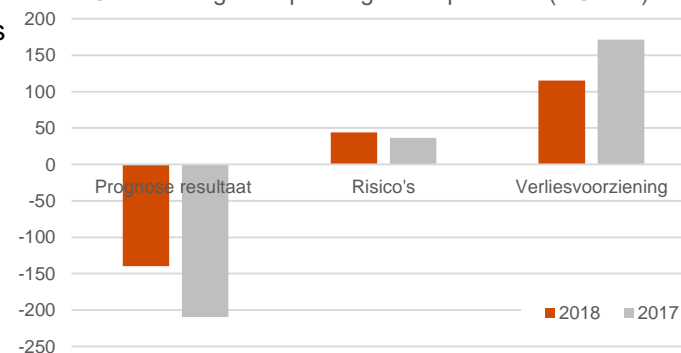
Uw grondexploitaties zijn eind 2018 geactualiseerd, met als peildatum 1 juli 2018. In het voorjaar is een update gedaan naar de stand per 31 december 2018. Als resultaat van het actualiseringsproces zijn de verwachte resultaatverwachtingen gewijzigd. Hiernaast zijn de verwachte resultaten, de risico's en de getroffen verliesvoorziening weergegeven (in relatie tot de uitgangspunten per ultimo 2017).

Als gevolg van de doorontwikkeling van het grondbedrijf heeft u meer inzicht gekregen in de resultaten van uw grondexploitaties. Dit heeft geresulteerd in een technische wijziging, waarbij het geprognosticeerde negatieve resultaat en de verliesvoorziening voor ca. €70 miljoen zijn verlaagd. Per saldo heeft deze technische wijziging daarmee geen materiele gevolgen voor uw boekwaarden in de jaarrekening over 2018.

Het verbeterde resultaat (minder verliesverwachting) is met name het resultaat van de wijzigingen in uitgangspunten als gevolg van de huidige marktsituatie.

De risico's die hiernaast zijn opgenomen en in de paragraaf Weerstandsvermogen tot uitdrukking komen, zijn exclusief Meerstad. Zie hiervoor verder: [het weerstandsvermogen](#).

Ontwikkeling risicoprofiel grondexploitaties (x €1mln)

Belangrijkste boodschappen

detailbevindingen
jaarrekening

sociaal domein

ruimtelijk
domein

resultaten
bedrijfsvoering

begrotings-
rechtmatigheid

financiële
positie

Oordeel bij de
jaarrekening

Oordeel

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Fraude(risico)

Ontwikkelingen voor
uw organisatie

Bijlagen

Grondbedrijf ontwikkelt positief

In 2018 heeft Groningen actief geïnvesteerd in de verdere ontwikkeling van de financiële beheersing van het grondbedrijf. Hierbij zijn 3 speerpunten uitgesproken: investeren in samenwerking, het herwinnen van vertrouwen en het vergroten van het kennisniveau. Een kwartiermaker is hiermee samen met de organisatie aan de slag gegaan. Met het verzorgen van trainingen, het herverdelen van planeconomen over grondexploitaties, het oriënteren op een nieuw systeem om de grondexploitaties te actualiseren, het bewustmaken van de medewerkers en het periodiek organiseren van samenwerksessies over de doorontwikkeling.

Naar onze mening heeft dit al geleid tot goede zichtbare verbeteringen. Dit komt mede tot uitdrukking in de verbetering van de interne beheersing en verantwoording, het proces van actualisaties / herzieningen en de onderbouwingen die aan deze uitgangspunten ten grondslag liggen. Daarbij is in 2018 ook voor het eerst een verbijzonderde interne controle (VIC) uitgevoerd op de grondexploitaties. Dit heeft tevens bijgedragen aan de inhoudelijke (financiële) kwaliteit van het onderbouwend dossier.

Het is belangrijk om de leerpunten uit 2018 (zowel uit de organisatie, maar ook uit de VIC) te betrekken bij de vervolgfase van het ontwikkelplan grondbedrijf. Hierbij wordt gekeken om de rol van kwartiermaker structureel in te richten in de vorm van het aanstellen van een manager grondzaken. Wij geven hier een aantal belangrijke aandachtspunten mee:

- Het verder investeren in de kwaliteit van data, uniforme vastleggingen van data en het ontsluiten van de data (bijvoorbeeld in het actualiseringsproces) kan er voor zorgen dat zowel kwaliteits- als efficiencycyclen worden behaald.
- Voor 2019 bestaat de ambitie om zelfstandig een verbijzonderde interne controle uit te voeren. Het is belangrijk om hier tijdig een plan van aanpak op te stellen, waarbij werkzaamheden ook kunnen worden verspreid over het boekjaar. Het tijdig en gedurende het jaar uitvoeren van interne controles op de mutaties in de boekwaarde is daarbij te adviseren. Dit was een aandachtspunt in de jaarrekeningcontrole 2018.

Belangrijkste boodschappen

Oordeel bij de jaarrekening

Oordeel

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Fraude(risico)

Ontwikkelingen voor uw organisatie

Bijlagen

detailbevindingen
jaarrekening

sociaal domein

ruimtelijk
domein

resultaten
bedrijfsvoering

begrotings-
rechtmatigheid

financiële
positie

Bevindingen en ontwikkelingen in het ruimtelijk domein

Het proces rondom de herzieningen grondexploitaties

Voor het proces van herzieningen is met planeconomen, projectleiders en controllers voor de grondcomplexen een position paper opgesteld met een uitgewerkte risicoanalyse en een weergave van de belangrijkste gebeurtenissen per complex. Ook zijn de parameters en de grondslagen voor de nog te realiseren kosten en opbrengsten hierin verwerkt. Deze position papers zijn tevens beoordeeld door afdeling Auditing en aangevuld met de adviezen die hieruit naar voren zijn gekomen. De position papers zijn als basis gebruikt voor de actualisatie van de grondexploitaties.

Uw grondexploitaties zijn herzien naar het peilmoment van 1 juli 2018, waarbij de herziening in december 2018 is afgerond. De doorlooptijd en het moment waarop de actualisaties plaatsvinden, is daarom punt van aandacht. We hebben in dit kader met u gesproken over continue monitoring van grondexploitaties, waarbij op meerdere gewenste momenten per jaar, en idealiter continue, de financiële uitkomsten van de grondexploitaties zichtbaar zijn. Als onderdeel van de doorontwikkeling van uw grondbedrijf denkt u na over dashboards die hierin ondersteunen. Wij zien dit als een goede ontwikkeling.

Faciliterend grondbeleid krijgt uw aandacht

Het grondbeleid van uw gemeente kenmerkt zich door (complexe) binnenstedelijke vernieuwing. Hierbij ontwikkelt u eigen grondposities en faciliteert u projectontwikkelaars voor de ontwikkeling van grondposities die niet in uw bezit zijn. Dit zogeheten faciliterend grondbeleid wordt in toenemende mate geïntegreerd in uw integrale aansturing van grondexploitaties. Hierdoor krijgt u inzicht in het totaal van de activiteiten en de samenhang in de gehele gebiedsontwikkeling. Wij onderschrijven het belang van deze verbetering als onderdeel van uw doorontwikkeling van het grondbedrijf.

Onzekerheid volledigheid opbrengsten in 2018 opnieuw verder teruggebracht

Voor de opbrengsten omgevingsvergunningen ad €11,2 miljoen in 2018 (2017: €8,7 miljoen) zijn aanvullende werkzaamheden verricht door gemeente Groningen en is de onzekerheid in volledigheid opbrengsten (in 2017 €0,4 miljoen) in 2018 teruggebracht tot nihil.

Voor Stadsbeheer zijn ook in 2018 aanvullende (IT) werkzaamheden verricht ten aanzien van de volledigheid van de opbrengsten ad €8 miljoen. De onzekerheid is met deze werkzaamheden in 2018 afgenomen, maar nog niet voor alle afvalverwerking en transport stromen afdoende gemitigeerd. De onzekerheid kan niet exact worden bepaald en is meegewogen als een PM onzekerheid. In 2017 is hieraan een onzekerheid van maximaal €1 miljoen gekoppeld, voor 2018 schatten wij dit in op €0,5 miljoen.

De parameters voor de grondexploitaties zijn evenwichtig ingeschat

De waardering van uw grondexploitaties is voor een groot deel afhankelijk van schattingen. Om inzicht te krijgen in de financiële risico's stelt de gemeente exploitatieoverzichten op, de zogenaamde jaarschijven, waarin een schatting is opgenomen van de te maken kosten en opbrengsten. Aan deze schattingen liggen diverse parameters en uitgangspunten ten grondslag. Wij hebben de gehanteerde uitgangspunten en parameters beoordeeld. In onderstaande tabel zijn onze bevindingen weergegeven.

Schattingspost	Oordeel			Toelichting
Gehanteerde rekenrente		●		Het college rekent binnen de grondexploitaties met een toekomstige rekenrente van 2,13% (2017: 2,15%). Deze rente is gebaseerd op de huidige leningenportefeuille van Groningen. Voor de boekwaarde wordt een rekenrente van 1,94% toegepast naar de stand per 31 december 2018. Dit is in lijn met het BBV en beoordelen wij als evenwichtig..
Kostenstijging		●		De gehanteerde kostenstijging is 2,5% en na 2022 2% (2017: 2%). Dit ligt in lijn met marktontwikkelingen en met het nagestreefde inflatiepercentage op de (middel)lange termijn en het prijsindexcijfer. Daarom achten wij de schatting voor kostenstijging evenwichtig. Wij adviseren wij om, gezien de marktomstandigheden, de werkelijke kostenontwikkeling in de grond-, weg- en waterbouw strak te blijven bewaken.
Opbrengstenstijging		●		Het college rekent met de volgende opbrengstenstijgingen. Voor woningbouw: 2% en vanaf 2028 0% en voor bedrijventerreinen: 1% en vanaf 2028 0%. Wij zien dat de ingerekende opbrengstenstijgingen worden gerealiseerd in 2018. De gehanteerde percentages voor opbrengstenstijging woningbouw zijn lager dan de stijging in de verkoopprijzen van bestaande woningen. Dit houdt verband met de systematiek van residuele grondwaarde, waarbij teruggerekend wordt van de vrij-op-naam prijs van een woning naar de grondwaarde. Door toenemende bouwkosten, is er beperkte ruimte om de grondprijzen te laten stijgen. Wij hebben geconstateerd dat Groningen adequaat de verwachte opbrengstenstijging heeft bepaald.
Gehanteerde programmering		●		De programmering van de grondexploitaties wordt nauwgezet in het herzieningsproces meegenomen. Deze programmering is gebaseerd op actuele marktomstandigheden, interne en externe adviezen, onderzoeken en politieke keuzes die gemaakt zijn ten aanzien van woningbouw en werkgelegenheid. Wij achten de, op marktinformatie gebaseerde, inschatting voor de programmering evenwichtig op basis van de door ons uitgevoerde controlewerkzaamheden.
Verkoopprijzen		●		De prijzen zoals ingerekend in de grondexploitaties zijn veelal gebaseerd op marktinformatie of taxaties, en komen tot uitdrukking in de Nota Grondprijsbeleid 2018. De verkoopprijzen voor woningbouw en bedrijventerreinen zijn niet significant gewijzigd. Gedurende 2018 hebben verkopen plaatsgevonden waarbij de (toekomstige) ingerekende prijzen zijn gerealiseerd. Wij achten de gehanteerde prijsstelling, zoals opgenomen in de door ons gecontroleerde projecten, voldoende onderbouwd.
Overall oordeel		●		
	voorzichtig	evenwichtig	optimistisch	

Belangrijkste boodschappen

detailbevindingen
jaarrekening

sociaal domein

ruimtelijk
domein

resultaten
bedrijfsvoering

begrotings-
rechtmatigheid

financiële
positie

Oordeel bij de
jaarrekening

Schattingen ruimtelijk domein zijn evenwichtig

Bij het opstellen van de jaarrekening maakt het college belangrijke schattingen. We hebben de schattingen die het college heeft gemaakt bij het opstellen van de jaarrekening 2018 beoordeeld. Onderstaande tabel geeft een overzicht van onze bevindingen met de bijbehorende motivering.

Schattingspost	Oordeel					Toelichting
Afschrijving materiële vaste activa			●			Aan de wijze van afschrijven op materiële vaste activa ligt het activabeleid van de gemeente ten grondslag. De gehanteerde afschrijvingspercentages blijken uit de grondslagen van de jaarrekening. De gehanteerde afschrijvingspercentages zijn afgestemd op de economische levensduur van de materiële vaste activa, sinds dit jaar rekening houdend met de <u>restwaarde</u> , en daarmee aanvaardbaar. De schattingen achten wij evenwichtig. Ook het gebruik van de onderhoudsmethode vinden wij aanvaardbaar.
Waardering materiële vaste activa			●			Vastgoed kan een economische of een maatschappelijke functie hebben. Op vastgoed met een maatschappelijke functie (bijvoorbeeld schoolgebouwen) mag niet afgewaardeerd worden. Op vastgoed met een economische functie en (strategische) gronden (al dan niet in erfpacht) moet dat wel indien de marktwaarde lager is dan de boekwaarde. Op basis van onze controlewerkzaamheden concluderen wij dat de inschattingen ten aanzien van de waardering van het vastgoed evenwichtig tot stand zijn gekomen.
Waardering strategische gronden		●			●	Wij hebben een drietal onzekerheden bij de waardering van strategische gronden geconstateerd. Conform voorgaand jaar is voor een maximale boekwaarde ad EUR 1.089.000 geen onderbouwing qua waardering beschikbaar.
Waardering grondexploitaties			●			Wij zijn van mening dat de schattingen met betrekking tot de grondexploitaties een evenwichtig beeld geven van de waardering van uw grondexploitaties. Zie voor toelichting: <u>Parameters voor de grondexploitaties</u>
	controleverschil	voorzichtig	evenwichtig	optimistisch	controleverschil	

Ontwikkelingen voor
uw organisatie

Bijlagen

Belangrijkste boodschappen

Oordeel bij de jaarrekening

Oordeel

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Fraude(risico)

Ontwikkelingen voor uw organisatie

Bijlagen

detailbevindingen
jaarrekening

sociaal domein

ruimtelijk
domein

resultaten
bedrijfsvoering

begrotings-
rechtmatigheid

financiële
positie

Governance op verbonden partij Meerstad nader invulling geven

Grondexploitatie Maatschappij Meerstad is een belangrijke verbonden partij voor gemeente Groningen. Hierin wordt de grondexploitatie Meerstad uitgevoerd, waarmee een belangrijk deel van de woningbouw van de stad wordt ingevuld. Aangezien sprake is van een BV/CV constructie kent Meerstad een eigen zelfstandigheid en kan daarbij zelfstandig besluiten nemen over de uitvoering van de grondexploitatie. Wel heeft gemeente Groningen ten aanzien van Meerstad belangrijke verschillende rollen. Naast 100% aandeelhouder/commandite, heeft Groningen een directeur aangesteld, heeft de gemeente financiering verstrekt, moeten planologische besluiten (met effect voor de stad) worden genomen en is de gemeente verantwoordelijk voor het openbaar beheer. Uit onze controle blijken een aantal waarnemingen:

- Meerstad wordt bij gemeente Groningen in veel gevallen gezien als onderdeel van de organisatie. Het betreft echter een zelfstandige organisatie. Het is belangrijk om in de verwerking van onder andere transacties met Meerstad te komen tot een zakelijke houding. Dit betekent dat voor alle transacties die plaatsvinden tussen gemeente en BV/CV ook formele documentatie aanwezig moet zijn. Een raadsbesluit is hiertoe niet voldoende. Hierin is afgelopen jaar op veel onderdelen reeds een inhaalslag gemaakt. Voor toekomstige transacties blijft dit ook van belang.
- Het is belangrijk om in de governance rondom Meerstad (maar ook evt. andere verbonden partijen) te zorgen voor een zuivere scheiding in rollen. Nu worden bij Meerstad soms uit praktisch oogpunt bepaalde rollen gezamenlijk ingevuld. Zo worden in aandeelhoudersvergaderingen ook besluiten genomen over planologische inrichtingen. Een eventuele vermenging van rollen kan mogelijk gevolgen hebben voor de financiële verwerking in de jaarrekening van de gemeente.
- Uit de controle van de gemeentelijke jaarrekening 2018 blijken de volgende posities met Meerstad.

Positie	Bedrag
Deelneming	€0, aangezien geheel afgewaardeerd in het verleden.
Uitgezette geldleningen	€253 miljoen

Uit onze controle blijken geen indicaties dat de uitgezette leningen niet voldaan zullen/kunnen worden door Meerstad. De boekwaarde van de deelneming was in vorige jaren reeds naar nihil afgewaardeerd.

Voor de begroting 2019 heeft een bijstelling plaatsgevonden van het risicoprofiel van Meerstad bij het bepalen van het benodigde weerstandsvermogen. Door gunstiger vooruitzichten voor Meerstad (met mogelijk een winstgevendende grondexploitatie) lijken de risico's voor gemeente Groningen af te nemen. Het risico is hierdoor met €35 miljoen bijgesteld.

Belangrijkste boodschappen

detailbevindingen
jaarrekening

sociaal domein

ruimtelijk
domein

resultaten
bedrijfsvoering

begrotings-
rechtmatigheid

financiële
positie

Oordeel bij de
jaarrekening

Oordeel

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Fraude(risico)

Ontwikkelingen voor
uw organisatie

Bijlagen

Uw bedrijfsvoering is in ontwikkeling

Naleving aanbestedingsrichtlijnen blijft aandachtspunt

Uw organisatie heeft in 2018 en begin 2019 in goed overleg tussen alle ‘**lines of defence**’ van uw organisatie een controle uitgevoerd op de naleving van aanbestedingsrichtlijnen. Hierbij waren onder andere de primaire afdelingen, de inkoopafdeling en het team Auditing betrokken. In gezamenlijkheid is opgetrokken en zijn conclusies geformuleerd ten aanzien van de naleving van de richtlijnen. In 2018 hebben wij hier nog behoorlijk wat tijd zelf aan besteed. De huidige uitgevoerde controles bieden een goede basis om in 2019 de werkzaamheden zelfstandig uit te voeren.

Uit de uitgevoerde controle zijn enkele bevindingen naar voren gekomen. Dit betreffen onder andere dossiers die over 2017 al niet juist waren aanbesteed en in 2018 doorlopen. Daarnaast zijn per begin 2019 percelen van groenvoorziening gebundeld aanbesteed, echter kon een onrechtmatigheid over 2018 hiermee niet worden voorkomen. Tot slot blijft inhuur van medewerkers een aandachtspunt als gevolg van de wijziging in de aanbestedingswet sinds 2016.

In totaal is voor een bedrag van €2,9 miljoen afgeweken van de Europese aanbestedingsrichtlijnen. Daarnaast wijken 3 dossiers af van de nationale aanbestedingswet en/of uw eigen inkoopbeleid. Wij adviseren de interne beheersing in 2019 verder aan te scherpen, met de werkzaamheden 2018 als goede basis.

Enkele sleutelfunctionarissen in uw organisatie kunnen zelfstandig betalingen verrichten

Vanuit bankverklaringen hebben wij vastgesteld dat enkele functionarissen bevoegd zijn om ongelimiteerd en zelfstandig transacties te verrichten. Uit onze werkzaamheden is gebleken dat geen misbruik is gemaakt van deze bevoegdheden in 2018. Momenteel onderzoekt u of de bevoegdheden bij de bank anders ingericht kunnen worden.

Verbetering doorgevoerd in toerekening van overhead

Gedurende 2018 heeft u de verdeling van kosten en opbrengsten naar primaire- en overheadtaken nader bekeken. Als gevolg hiervan zijn de doorberekende overhead kosten beter onderbouwd ten opzichte van voorgaand jaar.

Wij constateren dat de functieomschrijvingen worden gestandaardiseerd. Hierdoor is het van toenemend belang om inzicht te houden in de taken die uw medewerkers uitvoeren in relatie tot de doorbelasting naar de specifieke taakvelden.

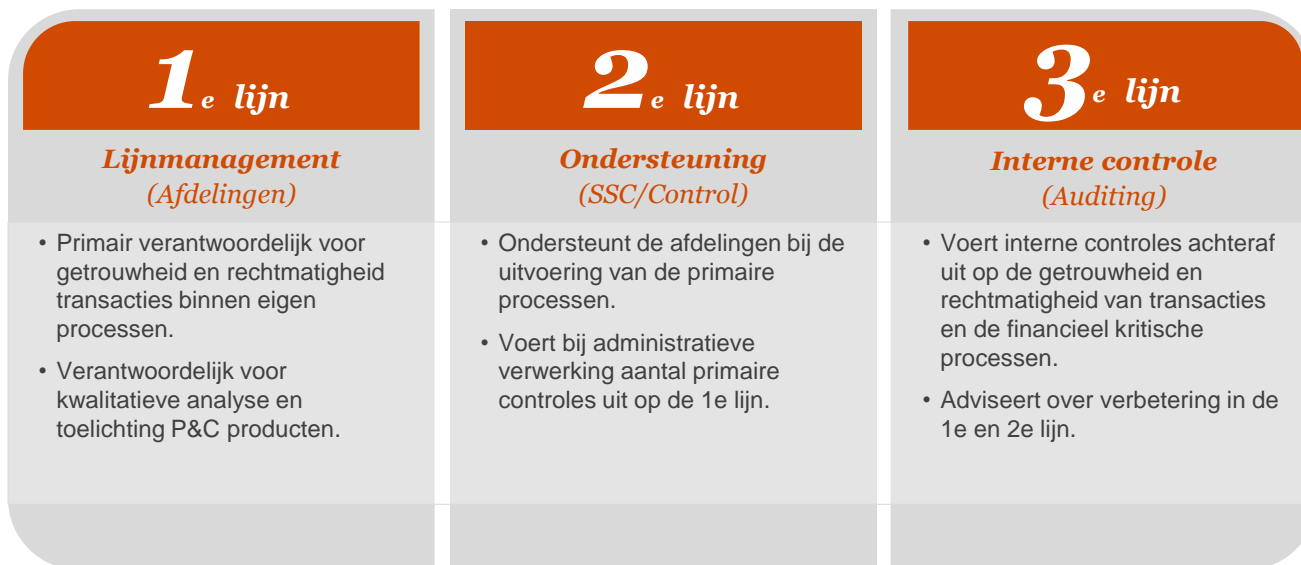

Wat is het lines of defence model?

Onze controleaanpak is naast het controleren van de jaarrekening gericht op het verbeteren van uw bedrijfsvoering inclusief digitalisering hiervan. In onze controle hanteren wij daarvoor het '3 lines-of-defence' model. Dit model geeft handvatten om te beoordelen waar in de interne beheersing risico's worden ondervangen:

- In de **eerste lijn**: in het primaire proces, onder verantwoordelijkheid van de proceseigenaar.
- In de **tweede lijn**: in de ondersteunende processen zoals financiën en control, waar checks and balances ingericht zijn om fouten te signaleren.
- In de **derde lijn**: in uw verbijzonderde interne controle achteraf.

Belangrijkste boodschappen

Oordeel bij de jaarrekening

Oordeel

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Fraude(risico)

Ontwikkelingen voor uw organisatie

Bijlagen

detailbevindingen
jaarrekening

sociaal domein

ruimtelijk
domein

resultaten
bedrijfsvoering

begrotings-
rechtmatigheid

financiële
positie

De verslaggevingseisen rondom activering uren zijn aangescherpt

Via een uitspraak van de commissie BBV heeft een aanscherping plaatsgevonden van de verslaggevingsregels: uren en/of salarislasten die rechtstreeks toe te rekenen zijn aan een activum moeten worden geactiveerd. De medewerkers betrokken bij grondexploitaties en projecten zijn de medewerkers die uren verantwoord (ook reeds al voor de aanscherping van de verslaggevingsregels) Wij hebben vastgesteld dat de uren juist en volledig zijn verantwoord op materiële vaste activa.

Raad stemt in met stelselwijzigingen restwaarde activa en onderhoudsmethode

Er zijn met het vaststellen van de financiële verordening 2018 twee belangrijke waarderingsgrondslagen gewijzigd:

- Toepassing restwaarde voor al het vastgoed. Voor kernvastgoed, parkeergarages en enkele uitzonderingen werd reeds restwaarde gehanteerd.
- Toepassing 'onderhoudsbenadering' (vastgoed als 1 object activeren en afschrijven) in plaats van 'componentenbenadering'.

De raad heeft eind oktober 2018 ingestemd met de invoering met terugwerkende kracht vanaf 1 januari 2018.

De gemeente heeft deze wijziging in de jaarrekening correct toegelicht als een stelselwijziging met een voor 2018 eenmalig voordelig effect van €1,3 miljoen. Daarnaast heeft dit een voordelig structureel effect op uw begroting.

Een nieuwe openingsbalans voor nieuwe gemeente Groningen, controle onderhanden

De nieuwe gemeente Groningen is per 1 januari 2019 een feit. Er is een nieuwe raad en nieuw college van start gegaan begin 2019. Uw projectteam heeft de afgelopen maanden hard gewerkt om te zorgen dat een openingbalans wordt opgesteld voor 2019.

U heeft ons gevraagd om de openingsbalans per 1 januari 2019 van de nieuwe gemeente Groningen te controleren. De controle richt zich vooral op het samenvoegen tot één gezamenlijke balans en het in dit kader beoordelen van:

- verschillen in het kader van harmonisatie (in lijn brengen van bijvoorbeeld afschrijvingstermijnen).
- eliminaties van onderlinge vorderingen/schulden.
- naleving BBV-richtlijnen.

We hebben gemerkt dat door de voorbereidingen die het projectteam, onder meer door de tussentijdse afsluitingen, heeft getroffen er belangrijke bevindingen (naleving BBV) vroegtijdig zijn gesignaleerd. Deze bevindingen worden alsnog gecorrigeerd in de "eigen" jaarrekeningen 2018 van de betreffende gemeenten.

De controle van de openingsbalans 2019 maakt onderdeel uit van de jaarrekeningcontrole 2019. Wij verrichten deze controle echter vroegtijdig, zodat bevindingen tijdig kunnen worden opgelost. De controle is nu nog onderhanden. Over onze controleaanpak en resultaten van de openingsbalans-controle ontvangt u van ons een separate rapportage.

Schattingen domein bedrijfsvoering zijn evenwichtig bepaald

Bij het opstellen van de jaarrekening maakt het college belangrijke schattingen. We hebben de schattingen die het college heeft gemaakt bij het opstellen van de jaarrekening 2018 beoordeeld. Onderstaande tabel geeft een overzicht van onze bevindingen met de bijbehorende motivering.

Schattingspost	Oordeel					Toelichting
Waardering financiële vaste activa			●			We hebben de waardering van uw financiële vaste activa in detail gecontroleerd. Hieronder valt ook uw positie met Meerstad. Hieruit komen geen materiele bevindingen naar voren. Zie ook toelichting hier .
Waardering debiteuren en overige uitzettingen			●			Uw systematiek omtrent het vormen van de debiteurenvoorziening is herijkt in 2018. Tevens is dit moment gebruikt om de systematiek te vereenvoudigen. Dit heeft geleid tot een evenwichtige schatting.
Juistheid en volledigheid overige voorzieningen		●				De voorziening wethouderspensionen (APPA) per ultimo 2018 is onderbouwd door actuele actuariële berekeningen die zijn gemaakt door een externe serviceorganisatie. Wij hebben deze berekeningen getoetst en komen tot de conclusie dat deze voorzichtig bepaald is, maar binnen onze controletoleranties past. Er zijn geen voorzieningen voor juridische procedures en claims gevormd. Hiermee kunnen wij instemmen.
Juistheid en volledigheid overlopende passiva en overige schulden			●			Wij kunnen instemmen met de juistheid en volledigheid van de overlopende passiva en overige schulden.
	controleverschil	voorzichtig	evenwichtig	optimistisch	controleverschil	

Belangrijkste boodschappen

detailbevindingen
jaarrekening

sociaal domein

ruimtelijk
domein

resultaten
bedrijfsvoering

**begrotings-
rechtmatigheid**

financiële
positie

Begrotingsrechtmatigheid adequaat nageleefd

Een onderdeel van onze rechtmatigheidscontrole betreft de naleving van het budgetrecht van de raad. Is op programma of kredietniveau niet meer besteed dan waar u als raad toe besloten heeft? Overschrijdingen zijn in sommige gevallen onrechtmatig. Onderstaand hebben wij de overschrijdingen opgenomen en weergegeven of deze wel of niet meewegen in ons oordeel bij de jaarrekening.

Oordeel bij de jaarrekening

Oordeel

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Fraude(risico)

Ontwikkelingen voor uw organisatie

Bijlagen

Programma& naam programma	Lasten werkelijk (x €1.000)	Overschrijding ten opzichte van begroting	Telt overschrijding mee voor het oordeel?	Toelichting
1. Werk en inkomen	257.106	1.344	Nee	De begrotingsoverschrijdingen worden door de raad alsnog goedgekeurd bij de vaststelling van de jaarrekening 2018 (dit is toegestaan op basis van de kadernota rechtmatigheid). In de toelichting op de betreffende programma's en in overzicht 4. begrotingsoverschrijdingen is aangegeven dat overschrijdingen passend zijn binnen het bestaande beleid. Hierdoor keurt de Raad de overschrijding goed met het vaststellen van de jaarrekening. We zijn het eens met deze conclusie en hebben geen overschrijdingen meegewogen in ons oordeel.
4. Welzijn, gezondheidszorg en zorg	266.255	10.484	Nee	
5. Sport en bewegen	22.178	155	Nee	
8. Wonen	26.570	583	Nee	
9. Kwaliteit en leefomgeving	91.983	2.148	Nee	
10. Veiligheid	23.779	1.027	Nee	
13. Algemene inkomsten en post onvoorzien	41.966	3.397	Nee	
14. Overhead	126.922	18.016	Nee	

Belangrijkste boodschappen

detailbevindingen
jaarrekening

sociaal domein

ruimtelijk
domein

resultaten
bedrijfsvoering

begrotings-
rechtmatigheid

financiële
positie

Oordeel bij de
jaarrekening

Oordeel

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Fraude(risico)

Ontwikkelingen voor
uw organisatie

Bijlagen

De kengetallen van Groningen nader bekeken

Het BBV schrijft voor dat enkele financiële kengetallen verplicht worden toegelicht in uw jaarverslag. Wij hebben uw kengetallen over 2018 vergeleken met het voorgaande verslagjaar. Gemeente Groningen is een gemeente waarin veel grote projecten en investeringen zijn verricht de afgelopen jaren. Daarnaast is aanzienlijke financiering aangetrokken voor Meerstad. Dit is een belangrijke reden waarom de kengetallen van gemeente Groningen op onderdelen (zoals netto schuldquote) afwijkt van de landelijke benchmark.

Voor de komende jaren voorziet u een lichte verbetering van uw financiële kengetallen, met name voor uw netto schuldquote. De voorgenomen investeringen in infrastructuur, energietransitie en projecten als de spoorzone, zullen mogelijk invloed op uw kengetallen gaan hebben. Wij adviseren u om een goede norm te definiëren om uw kengetallen mee te monitoren. Wij hebben begrepen dat dit zal worden meegenomen in de herijking van de kadernota weerstandsvermogen.

De solvabiliteit geeft aan in welke mate de gemeente aan de financiële verplichtingen kan voldoen. De solvabiliteitsratio is in lijn gebleven met afgelopen jaar. Het is belangrijk om de solvabiliteit te zien in relatie tot de geschatte risico's en [het weerstandsvermogen](#).

Het kengetal grondexploitaties geeft de boekwaarde van de grondexploitaties in relatie tot de totale baten weer. In de [paragraaf ruimtelijk domein](#) hebben we de risico's en de aard van de projecten in de grondexploitaties toegelicht. Belangrijk is om hierbij rekening te houden met de invloed van uw verbonden partij Meerstad.

Het is een beleidsmatige keuze van de gemeenteraad om het niveau van de belastingdruk vast te stellen. U gaat hier in het coalitieakkoord 2019- 2020 ook nadrukkelijk op in. Uw structurele exploitatieruimte geeft weer in hoeverre uw structurele baten de structurele lasten kunnen dekken. Voor 2019 en 2020 voorziet u een negatief percentage. Uw begroting is over deze jaren sluitend als gevolg van incidentele posten en onttrekkingen aan uw reserves. Tevens verwacht u dat na 2020 de exploitatieruimte verbetert als gevolg van structurele hervormingsmaatregelen. Wij adviseren u om deze posities adequaat te blijven monitoren en tijdig structurele tekorten te identificeren.

Kengetallen	Gemeente Groningen	
	2018	2017
Netto schuldquote	140%	133%
Netto schuldquote gecorrigeerd	99%	96%
Solvabiliteit	13%	14%
Grondexploitaties	7%	8,2%
Belastingcapaciteit	104%	104%
Structurele exploitatieruimte	-0,4%	0,1%

Belangrijkste boodschappen

Oordeel bij de jaarrekening

Oordeel

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Fraude(risico)

Ontwikkelingen voor uw organisatie

Bijlagen

detailbevindingen
jaarrekening

sociaal domein

ruimtelijk
domein

resultaten
bedrijfsvoering

begrotings-
rechtmatigheid

financiële
positie

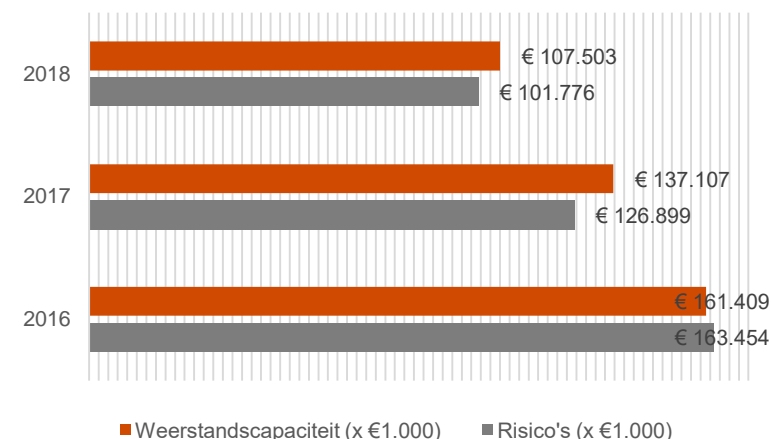
Het weerstandsvermogen is gedaald ten opzichte van voorgaand jaar, maar blijft voldoende conform uw kader

De weerstandscapaciteit bestaat uit de beschikbare reserves om risico's op te kunnen vangen. Uit de bijgewerkte risico-inventarisatie van de gemeente komt een totale inschatting van €102 miljoen ten opzichte van een beschikbare weerstandscapaciteit van €108 miljoen. Hiermee classificeert u het beschikbare weerstandsvermogen op basis van de door u vastgestelde normen als voldoende.

De belangrijkste risico's zitten in uw grondexploitaties en sturing op verbonden partijen die gronden ontwikkelen. Deze risico's bestaan met name uit algemene risico's als prijsstijgingen, uitloop van werkzaamheden en onverwachte marktomstandigheden. Wij hebben in onze controle vastgesteld dat een juist onderscheid is gemaakt tussen de risico's die zijn ingerekend in uw grondexploitaties en de afgedekte risico's in uw weerstandsvermogen.

Uw beschikbare weerstandscapaciteit is met name opgebouwd uit reserves en stille reserves (80%). Dit betreffen incidentele middelen die eenmalig ingezet kunnen worden om risico's af te dekken. In afgelopen jaar heeft u een deel van de incidentele middelen aangewend om tekorten af te dekken. Daarnaast zijn incidentele middelen ingezet om reserves in te richten ten behoeve van de doelstellingen in uw coalitieakkoord 2019- 2022. Hierdoor is de beschikbare weerstandscapaciteit met €30 miljoen gedaald ten opzichte van voorgaand jaar.

Door het beperkte overschot op uw weerstandsvermogen is uw risicomanagement nog meer van belang. Tijdig anticiperen op dreigende risico's kan u helpen te voorkomen dat uw weerstandsvermogen ontoereikend wordt.

Belangrijkste boodschappen

Oordeel bij de jaarrekening

Oordeel

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Fraude(risico)

Ontwikkelingen voor uw organisatie

Bijlagen

De bezoldiging van uw topfunctionarissen is juist verantwoord in de WNT-bijlage

Als onderdeel van onze controle hebben wij de naleving van de Wet Normering Topinkomens (WNT) gecontroleerd. Uit onze controle blijken geen bevindingen. Op grond van de wet zijn de griffier en de gemeentesecretaris aangewezen aan topfunctionaris. Hun bezoldiging is juist en volledig verantwoord in de bijlage WNT in uw jaarstukken.

Wilt u meer weten over de WNT? Kijkt u dan op: <https://www.topinkomens.nl>

Bijlage Wet Normering Topinkomens (WNT)

U heeft twee topfunctionarissen verantwoord in de jaarrekening 2018

Alle topfunctionarissen zijn in loondienst. Gedurende het jaar 2018 hebben er geen wijzigingen in topfunctionarissen plaatsgevonden.

U heeft in 2018 geen ontslagvergoedingen boven de WNT-grens uitgekeerd

Controleverklaring gemeente Groningen bevat paragraaf inzake overige aangelegenheden anticumulatiebepaling WNT

Met ingang van 2018 gelden nieuwe WNT-regels voor de samenloop van topfuncties bij verschillende WNT-instellingen. Deze anticumulatiebepalingen regelen dat de som van de bezoldigingen van iemand die uitvoerende topfuncties uitoefent bij meerdere rechtspersonen of instellingen, niet hoger mag zijn dan het van toepassing zijnde bezoldigingsmaximum. In overeenstemming met het Controleprotocol WNT 2018 hebben wij geen controle uitgevoerd op de naleving van deze anticumulatiebepalingen. Dit hebben wij in onze controleverklaring bij uw jaarrekening in een paragraaf inzake overige aangelegenheden tot uitdrukking gebracht.

Belangrijkste boodschappen

Oordeel bij de jaarrekening

Oordeel

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Fraude(risico)

Ontwikkelingen voor uw organisatie

Bijlagen

Geen bevindingen in de SiSa-bijlage

Wij hebben in onze controle specifieke werkzaamheden verricht om een oordeel te kunnen geven over de getrouwheid en rechtmatigheid van de financiële verantwoordingsinformatie in de SiSa bijlage bij de jaarrekening 2018.

Voor de bevindingen uit onze controle gelden op grond van het Besluit accountantscontrole decentrale overheden ('BADO') zwaardere rapporteringstoleranties dan voor andere onderdelen van de reguliere jaarrekening.

De rapporteringstolerantie is per specifieke uitkering:

- €12.500 indien de omvangsbasis kleiner dan of gelijk is aan €125.000;
- 10% indien de omvangsbasis groter dan €125.000 en kleiner dan of gelijk is aan €1.000.000;
- €125.000 indien de omvangsbasis groter is dan €1.000.000.

In onderstaande tabel hebben wij onze bevindingen per specifieke uitkering opgenomen.

Nr	Naam specifieke uitkering	Totale fout of onzekerheid per specifieke uitkering	Totale omvang van de fout of de onzekerheid (in €)	Toelichting fout / onzekerheid
D1	Regionale meld- en coördinatiecentra voortijdig schoolverlaten	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
D1A	Regionale maatregelen voortijdig schoolverlaten 2016-2021	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
D9	Onderwijsachterstandenbeleid 2011-2018 (OAB)	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
D10	(Volwassenen)Onderwijs (participatiewet) 2015-2018	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
E3	Subsidieregeling sanering verkeerslawaaai	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
G2	Gebundelde uitkering op grond van artikel 69 Participatiewet gemeentedeel 2018	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
G3	Besluit bijstandsverlening zelfstandigen 2004 (exclusief levensonderhoud beginnende zelfstandigen) gemeente 2018	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
GRO2C	Verkeer en vervoer Groningen	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
GRO21C	Regio specifiek Pakket Groningen	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.
H1	Regeling Heroïnebehandeling	N.v.t.	N.v.t.	N.v.t.

Belangrijkste boodschappen

Oordeel bij de jaarrekening

Oordeel

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Fraude(risico)

Ontwikkelingen voor uw organisatie

Bijlagen

U werkt aan structurele borging van uw interne beheersing

In onze rapportage interim bevindingen van 21 december 2018 hebben wij ons beeld gegeven op de interne beheersing van uw gemeente. Onze belangrijkste conclusie is gebleven dat u belangrijke stappen zet naar structurele borging van uw interne beheersing door uw “Verbeterprogramma Financieel Administratieve Beheersing”.

In de tabel hiernaast hebben wij kort per proces inzichtelijk gemaakt wat de status is van de interne beheersing.

Ten opzichte van onze interim-controle zijn diverse onderdelen van het verbeterprogramma verder vormgegeven. Als gevolg van de omvangrijke projecten als de herindeling en de inzet van sleutelfunctionarissen in het jaarrekeningtraject, zijn de tekortkomingen in de interne beheersing echter nog niet weggenomen. Voor belangrijke processen als aanbestedingen en de grondexploitaties ervaren wij wel de vooruitgang die geboekt wordt. Hierdoor blijven de gekleurde bollen per proces gelijk, maar zien we vooruitgang. Dit is weergegeven met de pijlen per proces.

Legenda

- Proces in opzet toereikend.
- Proces in opzet toereikend, maar 1 of meerdere tekortkomingen met een laag risico.
- Eén of meerdere tekortkomingen die direct uw aandacht vragen.
- ➔ De pijlen geven een positieve, stabiele of negatieve ontwikkeling weer in het opvolgen van de bevindingen van de rapportage interim bevindingen.

Proces	Nu	Interim	Status
Financiële administratie	●	●	➔
Inkopen	●	●	➔
Aanbestedingen	●	●	➔
Materiële vaste activa (investerings, afschrijvingen, waardering vastgoed)	●	●	➔
Betalingsorganisatie	●	●	➔
HRM (inclusief HRM Iederz)	●	●	➔
Wet Normering Topinkomens (WNT)	●	●	➔
Belastingen	●	●	➔
Participatiewet	●	●	➔
WMO	●	●	➔
Jeugd	●	●	➔
Subsidie-verstrekkings	●	●	➔
Omgevingsvergunningen (inclusief prostitutie, drank en horeca)	●	●	➔
Grondexploitatie	●	●	➔
Inkomende subsidies	●	●	➔
Baten Oosterpoort en Stadsschouwburg	●	●	➔
Opbrengsten vuilverwerking en transport	●	●	➔
Opbrengsten verhuur	●	●	➔
Parkeeropbrengsten	●	●	➔
Opbrengsten PG&Z	●	●	➔
Opbrengsten erfpacht	●	●	➔
Overige opbrengsten (incl. Iederz, detachering ambtenaren)	●	●	➔
Verbonden partijen (onder andere Meerstad)	●	●	➔
Treasury inclusief derivaten	●	●	➔
BTW/BCF	●	●	➔
ITGC	●	●	➔
GewaARBorgde geldleningen	●	●	➔
Overlopende passiva	●	●	➔

Belangrijkste boodschappen

Oordeel bij de jaarrekening

Oordeel

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Fraude(risico)

Ontwikkelingen voor uw organisatie

Bijlagen

Uw IT-omgeving als basis voor uw interne beheersing

Update IT-omgeving bevestigt beeld van ingezette doorontwikkeling, scherpte blijft vereist

In onze rapportage interim bevindingen 2018 hebben wij onze bevindingen gerapporteerd omtrent de opzet en het bestaan van de algemene IT-beheersmaatregelen (IT General Controls) alsmede over informatiebeveiliging en privacy. Hierbij constateerden wij dat de volwassenheid van de IT-beheersing zich positief ontwikkelt. Het merendeel van de bevindingen was opgelost of was onderhanden. Wel bestonden nog belangrijke aandachtspunten ten aanzien van onder andere:

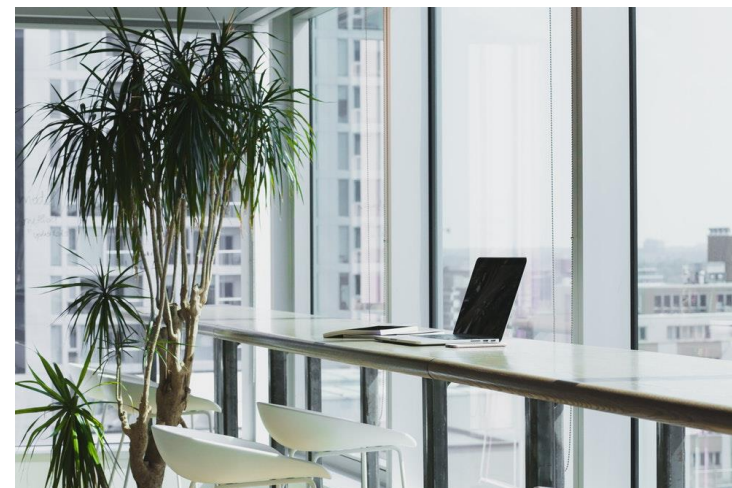
- het wijzigingsproces voor Suite4 is niet voldoende. Testwerkzaamheden worden hierbij niet voldoende gedocumenteerd;
- het onderling delen van wachtwoorden blijft een aandachtspunt.

In maart 2019 hebben wij vastgesteld dat de situatie, zoals beschreven in onze rapportage interim bevindingen, niet in belangrijke mate is gewijzigd. Hierdoor kan onder andere gesteund worden op het wijzigingsbeheer en toegangsbeveiliging voor Dafinci.

Begin 2018 hebben 6 financieel beleidsmedewerkers onterecht uitgebreide rechten gehad in uw financiële administratie. Dit is tevens door u geconstateerd en u heeft deze rechten begin 2018 ingetrokken. Het risico bestond dat met deze rechten transacties onterecht zijn geautoriseerd. Vanuit eigen analyses blijken geen indicaties dat dit het geval is geweest. Het blijft belangrijk om hier periodiek goede controles op uit te voeren.

Controle migratie applicaties herindeling gestart

In de rapportage interim bevindingen 2018 hebben wij aangegeven dat de migraties die hebben plaatsgevonden naar aanleiding van de herindeling van gemeenten onze aandacht hebben. Wij hebben met u gesprekken gevoerd om een goed beeld te krijgen bij de applicaties en gegevens die in scope zijn voor deze migraties, om vervolgens te bepalen welk deel hiervan voor de jaarrekeningcontrole van belang is. Op basis van deze inventarisatie zullen wij de uitgevoerde controlewerkzaamheden van de gemeente Groningen evalueren om vast te stellen hoe het volledig en juist overzetten van gegevens van de oude naar de nieuwe omgevingen door gemeente Groningen is geborgd. De resultaten zullen wij rapporteren in de Rapportage interim-bevindingen 2019.

Belangrijkste
boodschappen

Oordeel bij de
jaarrekening

Oordeel

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Fraude(risico)

Ontwikkelingen voor
uw organisatie

Bijlagen

Kwaliteit en doorlooptijd jaarrekeningproces 2018 verbetert, maar kent nog aandachtspunten

Overkoepelend is de samenwerking in het controleproces goed verlopen. We hebben ervaren dat op veel onderdelen de kwaliteit, communicatie en de coördinatie ten opzichte van eerdere jaren is toegenomen. Belangrijkste voorbeeld hiervan is de tussentijdse afstemming over belangrijke thema's als restwaarden van de materiele vaste activa, grondexploitaties, reservemutaties en de samenwerking tussen afdeling Auditing en PwC, waarbij onder andere de werkprogramma's tijdiger zijn doorgenomen.

In het proces zijn ook een aantal belangrijke aandachtspunten naar voren gekomen. Door capaciteitstekorten zijn delen van de verbijzonderde interne controles door ons als onderdeel van onze externe controle uitgevoerd. We zien hierbij dat de omvang van de overgedragen werkzaamheden afneemt. Het is echter belangrijk om hier komend jaar daadwerkelijk nog meer zelf invulling aan te geven. Hierbij is het zorgen voor een goede en stabiele capaciteit een belangrijke randvoorwaarde voor verdere doorgroei.

De interne review door uw kwaliteitsteam op de aan te leveren documenten voor onze jaarrekeningcontrole heeft door tijdsdruk en capaciteit niet op alle onderdelen plaatsgevonden. Wij vragen u om deze interne review verder vorm te geven en als standaard onderdeel van het jaarrekeningproces te laten plaatsvinden.

De meeste tijd voor interne review wordt besteed aan het verkrijgen van specificaties vanuit het primaire proces. Hierin is geïnvesteerd afgelopen jaar en dient voor komende jaren structureel geborgd te worden, waardoor afdeling Auditing en uw kwaliteitsteam focus kunnen aanbrengen op de inhoudelijke onderwerpen.

Onze aanbevelingen voor verdere aanscherping zijn:

- Organiseren van een uitgebreide evaluatie met alle betrokkenen over gestelde vragen/oplevering om kwaliteit en diepgang oplevering te verbeteren.
- Aandachtspunt is hierbij om te beoordelen of controles/verwerkingen/onderbouwingen die in eerdere jaren zijn opgezet nog voldoen aan huidige tijd en wensen (zoals bijvoorbeeld de voorziening voor sociale zaken debiteuren is herzien in 2018).
- Nagaan welke zaken eerder en/of meer gespreid in het jaar kunnen worden opgepakt.
- Uitkomsten verwerken in de jaarplanning 2019.
- Zorg voor een aanscherping in het proces van oplevering van het sociaal domein. Zie ook [hier](#).

Belangrijkste boodschappen

Oordeel bij de jaarrekening

Oordeel

Jaarverslag

Jaarrekening

WNT

SiSa

Interne beheersing

Fraude(risico)

Ontwikkelingen voor uw organisatie

Bijlagen

Geen (vermoeden van) fraude, beheersing frauderisico's heeft uw aandacht

Op basis van onze frauderisicobeoordeling hebben wij de volgende controlewerkzaamheden uitgevoerd:

- Het opstellen van een risicoanalyse per proces waarin de drie kenmerken van fraude: rationalisatie, druk en gelegenheid zijn afgezet tegen de kans en de impact.
- Het bespreken van het frauderisico met het audit committee, college, directie, juridische zaken en auditing. Hieruit bleek dat er twee integriteitsmeldingen zijn gedaan. Na een uitvraag bij de concerndirectieleden zijn er nog twee integriteitsmeldingen centraal gecommuniceerd. Voor de 4 meldingen heeft opvolging volgens het hiernaast beschreven stappenplan disciplinaire maatregelen van gemeente Groningen adequaat plaatsgevonden. Hieruit komen geen gevolgen voor de jaarrekening naar voren. We bevelen de gemeente aan een dergelijke uitvraag onderdeel uit te laten te maken van het P&C-proces.
- We hebben beoordeeld of er signalen zijn voor een verhoogd risico op fraude vanuit nevenfuncties college en directie, notulen, persberichten en andere (openbare) publicaties.
- Wij hebben ongebruikelijke boekingen (boekingen buiten het normale proces om) in uw administratie gecontroleerd.
- Jaarlijks wordt in het kader van onvoorspelbaarheid een proces/transactie nader geanalyseerd. Dit jaar hebben wij van alle medewerkers van gemeente Groningen in de KvK vastgesteld of er een relatie is met een bedrijf. Vervolgens hebben we eventuele transacties met deze bedrijven beoordeeld.

Uit bovenstaande werkzaamheden zijn geen aanwijzingen voor fraude aan het licht gekomen.

Beheersing van frauderisico's verdient aandacht

Wij hebben naast onze eigen werkzaamheden tevens beoordeeld in hoeverre het frauderisico intern beheerst wordt. De uitkomsten zijn onderstaand opgenomen:

Aspect	Oordeel
Bewustzijn	Medewerkers worden bewust gemaakt van risico's ten aanzien van fraude en integriteitsaspecten. Op intranet is een aparte pagina ingericht ten behoeve van integriteit. Deze omvat onder meer de gedragscode "de gemeente is van glas" waarin duidelijke praktijkvoorbeelden zijn weergegeven.
Risicoanalyse	De gemeente Groningen heeft een risicoanalyse op processen beschikbaar. Er is geen overkoepelende risicoanalyse ten aanzien van fraude en integriteit.
Preventieve maatregelen	Diverse preventieve maatregelen zijn ingericht per proces. Belangrijk hierbij zijn bijvoorbeeld de ingerichte beheersmaatregelen op het betaalproces.
Detectieve maatregelen	De gemeente Groningen beschikt over een stappenplan disciplinaire maatregelen waarin acties door HRM, juridische zaken, concerndirectie en gemeentesecretaris na een integriteitsmelding zijn uitgewerkt. Maatregelen zijn eveneens opgenomen in het interne controleplan en de werkprogramma's van de interne auditafdeling. Er is nog geen link gelegd tussen beheersingsmaatregelen en fraude-risico's. Aanbeveling is om vanuit processen frauderisico's te actualiseren en in kaart te brengen.

Belangrijkste boodschappen

Oordeel bij de jaarrekening

Ontwikkelingen voor uw organisatie

Herijking visie op control

Rechtmatigheidsverantwoording

Impact op uw organisatie

Speerpunten

Bijlagen

Uw verbeterprogramma is onderhanden, belangrijke stap is vaststellen visie op control

In 2018 is verder invulling gegeven aan het verbeterprogramma interne beheersing. Op diverse onderdelen in uw organisatie zijn goede stappen gezet. Zo wordt geïnvesteerd in capaciteit en kennis en worden processen (bijvoorbeeld het inkoopproces) actief opgepakt om te komen tot verdere beheersmaatregelen, maar ook versimpeling.

Een belangrijke stap die gezet moet gaan worden is het vaststellen van de visie op control. Dit aangezien dit een belangrijke basis is voor de komende jaren. In het najaar 2018 is een heel traject gevolgd, waarbij met diverse interne en externe stakeholders is gesproken over de visie op control. Hierbij is gekeken naar het draagvlak, de huidige inrichting, belangrijke leerpunten, maar ook zaken die al goed gaan. Een belangrijk leerpunt uit dit traject is dat samenwerking en verbinding belangrijke onderdelen zou moeten zijn van in de inrichting van control. Ook wij zijn hierbij geïnterviewd en hebben ons input geleverd. Daarbij hebben wij ook onze reflectie gegeven op de eerste lijnen van de visie.

De organisatie is nu druk doende om de visie op control daadwerkelijk verder uit te werken en te komen tot een gedragen invulling voor de komende jaren. Hierbij zien wij dat de eerste opzet is om langs de lijnen van het 3 lines of defence model invulling te geven aan control. Naar onze mening een belangrijke basis voor de inrichting van een goede control, met daarbij aandacht voor zowel het primaire proces (1^e lijn), control/advisering (2^e lijn) en een verbijzonderde onafhankelijke interne controle in de vorm van team auditing (3^e lijn).

In het najaar zullen we opvolging geven aan de nadere uitwerking van de concept visie (en de overige acties van het verbeterprogramma) als onderdeel van onze interimcontrole.

We hebben belangrijke ontwikkelingen in het verbeterprogramma financieel administratieve beheersing met de organisatie en de auditcommissie besproken.

De ontwikkelingen zijn in de jaarrekening 2018 in de paragraaf bedrijfsvoering toegelicht en bestaan uit:

- de herijking van de visie op control
- [het herontwerp van de strategische herinrichting grondbedrijf.](#)

Via onze rapportages brengen wij u onze observaties en aanbevelingen over status en voorgang die u treft ten aanzien van deze ontwikkelingen.

Belangrijkste boodschappen

Oordeel bij de jaarrekening

Ontwikkelingen voor uw organisatie

Herijking visie op control

Rechtmatigheidsverantwoording

Impact op uw organisatie

Speerpunten

Bijlagen

Invoering rechtmatigheidsverantwoording vraagt om actie

In de meicirculaire 2018 is aangekondigd dat het college met ingang van 2021 een rechtmatigheidsverantwoording af dient te geven. Inzake de exacte invulling wordt stap voor stap meer duidelijk. Zo zal het college naar verwachting zich alleen over de financiële rechtmatigheid van transacties aan de raad dienen te verantwoorden. Omdat u reeds een verbijzonderde interne controle uitvoert op de financiële rechtmatigheid zal de impact op uw organisatie beperkt zijn. Inhoudelijk verandert er in die zin weinig; in het proces betekent dit dat het college zelf een oordeel moet vormen over de bevindingen.

In onze interim-rapportage hebben we aanbevolen om een plan van aanpak op te stellen met een duidelijke planning en duidelijke mijlpalen voor de implementatie. In 2019 zal Groningen hier verder invulling aan geven.

Inzake de specifieke invulling voor gemeente Groningen werkt u op dit moment aan uw ambitie voor 2021 en verder: alleen een rechtmatigheidsverantwoording of uiteindelijk ook in control statement op directieniveau?

 Belangrijkste boodschappen

 Oordeel bij de jaarrekening

 Ontwikkelingen voor uw organisatie

Herijking visie op control

Rechtmatigheidsverantwoording

Impact op uw organisatie

Speerpunten

 Bijlagen

Impact van diverse interne ontwikkelingen op onze controle

Binnen uw eigen gemeente zijn diverse ontwikkelingen die van invloed zijn op onze controle. We hebben deze aan de hand van de startnotitie 2018 met u besproken. Hieronder lichten wij de status en impact van de belangrijkste ontwikkelingen toe:

Wijziging	Voortgang		Impact
	Status t.o.v. startnotitie	Toelichting in jaarstukken	
1 Herindeling en verkiezingen	↗	●	De herindeling heeft plaatsgevonden per 1-1-2019. In uw jaarstukken wordt adequaat stil gestaan bij de nieuwe situatie. Voor een nadere beschrijving klikt u hier .
2 Middellange termijn verbeterprogramma	↗	●	In 2018 is verder invulling gegeven aan het verbeterprogramma interne beheersing. Op diverse onderdelen in uw organisatie zijn goede stappen gezet. Belangrijke vervolgstap is de vaststelling van de visie op control.
3 Doorontwikkeling team auditing	↗	○	Een opleidingstraject is gestart en werkprogramma's zijn geconcretiseerd. Voor de komende jaren liggen nog belangrijke uitdagingen bij team auditing, mede in relatie tot door te voeren bezuinigingen.
4 Uitbesteding IT en NBK	→	●	Uitbesteding van de werkzaamheden zoals IT en NBK vragen een andere governancestructuur dan wanneer de werkzaamheden zelfstandig door u als gemeente worden uitgevoerd. Zie hiertoe deze link .
5 Interne verzelfstandiging SPOT	→	●	Voor de interne verzelfstandiging van SPOT in 2019 geldt tevens een governancevraagstuk. Zie hiertoe deze link .
6 Grondbedrijf	↗	●	De doorontwikkeling van het grondbedrijf wordt als positief gezien. Ook ten opzichte van de gemaakte afspraken in het auditplan. Voor een gedetailleerde beschrijving van de doorontwikkeling klikt u hier .

Belangrijkste boodschappen

Oordeel bij de jaarrekening

Ontwikkelingen voor uw organisatie

Herijking visie op control

Rechtmatigheidsverantwoording

Impact op uw organisatie

Speerpunten

Bijlagen

Speerpunten van de raad

In onze natuurlijke adviesrol dragen wij bij aan het verder versterken van de kaderstellende en controlerende rol van de raad c.q. audit committee. Jaarlijks bespreken we met het audit committee waar een specifiek accent in onze controle moet komen te liggen.

U heeft gesignaleerd dat op dit moment een hoogconjunctuur van toepassing is in onder andere de bouwsector. De hoge vraag en het schaarse aanbod zorgen hierbij voor stijgende prijzen. U vraagt zich af hoe gemeente Groningen hierop inspeelt en de (meer)kosten in de grip houdt. Wij hebben tijdens onze controle hierop ingespeeld en specifiek naar de volgende deelonderwerpen van uw vraagstuk gekeken:

Indexatie van ingerekende bouwkosten grondexploitaties

Uw grondexploitaties betreffen langjarige projecten. Gedurende de looptijd nemen prijzen toe als gevolg van inflatie en veranderingen in vraag en aanbod. Voor de actualisatie van de grondexploitaties die dit jaar heeft plaatsgevonden is nadrukkelijk aandacht besteed aan de inschatting van de verwachte stijging in de kosten. Op basis van rapportages van marktdeskundigen is een inschatting verkregen van de verwachte stijging. Hierbij is tevens een onderscheid gemaakt naar de ingerekende kostenstijging op de korte termijn (2,5% tot en met 2021) en de lange termijn (2% voor 2022 en verder). Dit onderscheid is mede aangebracht doordat op de korte termijn grote infrastructurele projecten tegelijk lopen, waaronder bijvoorbeeld de zuidelijke ringweg. Dit heeft een opwaarts effect op de prijzen.

Naast kennis te nemen van de rapportages van marktdeskundigen, hebben wij gesprekken gevoerd met planeconomen, uw ingenieursbureau en de directeur Stadsontwikkeling. Hieruit volgt dat uw gemeente op een passende wijze rekening houdt met marktomstandigheden en hier adequaat op stuurt in haar beheersing.

Overschrijding van investeringskredieten als gevolg van inhoudelijke wijzigingen

In uw jaarrekening zijn 4 kredietoverschrijdingen gemeld ten aanzien van investeringsprojecten (2017: 3). Uit een nadere analyse van de overschrijdingen blijkt dat deze met name samenhangen met inhoudelijke wijzigingen van het project. De kostenindexering is in deze gevallen niet de oorzaak van de overschrijding van het beschikbaar gestelde krediet.

 Belangrijkste boodschappen

 Oordeel bij de jaarrekening

 Ontwikkelingen voor uw organisatie

 Bijlagen

Materialiteit

Communicatie

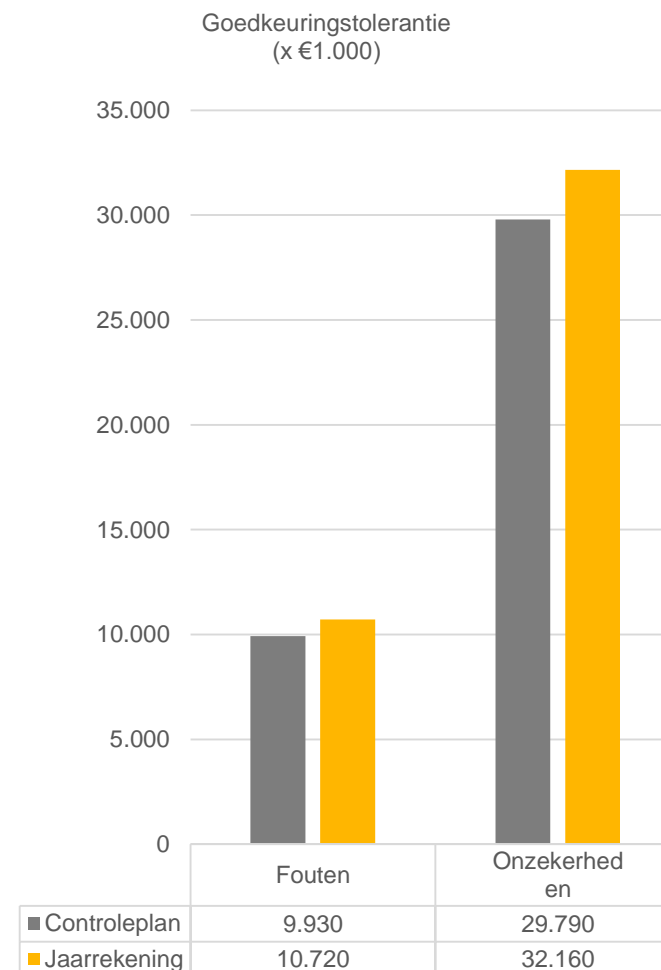
Onze onafhankelijkheid

De materialiteit is gedurende de controle toegenomen

De reikwijdte van onze controle wordt beïnvloed door het toepassen van materialiteit. Het begrip 'materieel' wordt toegelicht in de paragraaf 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening' in onze controleverklaring.

In het Besluit Accountantscontrole Decentrale Overheden (BADO) zijn de goedkeuringstoleranties bepaald die de accountant ten behoeve van de oordeelsvorming over de jaarrekening van de gemeente hanteert. De grondslag voor het bepalen van deze toleranties betreft de totale werkelijke kosten van de gemeente, inclusief de toevoegingen aan de bestemmingsreserves.

In ons controleplan hebben wij een materialiteit vastgesteld van €9,9 miljoen. Materialiteit wordt echter geactualiseerd op basis van de feitelijke financiële gegevens en wijzigingen in uw organisatie en omgeving gedurende het hele jaar. Aangezien de werkelijke lasten, inclusief dotaties aan de bestemmingsreserves, hoger zijn dan in uw begroting op basis waarvan wij onze initiële materialiteit hebben berekend, heeft er op basis van de wettelijke uitgangspunten een verhoging plaatsgevonden naar €10,7 miljoen.

Belangrijkste boodschappen

Oordeel bij de jaarrekening

Ontwikkelingen voor uw organisatie

Bijlagen

Materialiteit

Communicatie

Onze onafhankelijkheid

Update over onze communicatie met u

Als PwC vinden wij het van belang om u te laten zien op welke wijze wij de belangrijkste voorwaarden en aandachtspunten van de controle hebben gerapporteerd. Deze hebben we opgenomen in onderstaande tabel.

Vereiste communicatie grond van controlestandaarden	Controleplan/ Startnotitie	Rapportage interim- bevindingen	Accountants- verslag
Mededeling over de verantwoordelijkheden van de accountant.	●		
Bevestiging van de onafhankelijkheid van PwC.	●		●
Eventuele significante tekortkomingen in de interne controle.		●	●
Eventuele ontdekte of vermoede fraude.		●	●
Niet-naleven van wet- en regelgeving.			●
Schriftelijke bevestigingen gevraagd van het management.			●
Alle zaken die van invloed zijn op de vorm en inhoud van de controleverklaring.	●	●	●
Standpunt van de accountant over belangrijke kwalitatieve aspecten van de verslaggeving door het college.			●
Rapporteren over significante moeilijkheden, aangelegenheden en overige zaken die van belang zijn voor het toezicht op de financiële verslaggevingsproces.	●	●	●
Niet gecorrigeerde afwijkingen.			●
Significante aangelegenheden die naar voren komen tijdens de controle in verband met verbonden partijen van de entiteit.		●	●
Beschrijving van de reikwijdte en timing van de controle, waaronder significante risico's.	●		●

Belangrijkste
boodschappen

Oordeel bij de
jaarrekening

Ontwikkelingen voor
uw organisatie

Bijlagen

Materialiteit

Communicatie

Onze onafhankelijkheid

Onze onafhankelijkheid is gewaarborgd

Wij hebben geen opdrachten uitgevoerd die onze onafhankelijkheid bedreigen

Wij hebben onze naleving van externe standaarden, het wereldwijde onafhankelijkheidsbeleid van PwC met betrekking tot onze dienstverlening in 2018 bewaakt en bevestigd dat we aan deze onafhankelijkheidsvereisten hebben voldaan en voldoen.

Gedurende het jaar 2018 hebben wij de volgende extra opdrachten verricht in opdracht van de gemeente Groningen:

- Wij hebben de openingsbalans 2019 gecontroleerd van de nieuwe gemeente Groningen (Groningen, Haren en Ten Boer).
- Via een separate afdeling van PwC (the PwC Academy) wordt een trainingsprogramma verzorgd voor de afdeling auditing.
- Daarnaast hebben wij aanvullende controlewerkzaamheden uitgevoerd ten aanzien van onder andere dossiercontroles grondexploitaties, aanbestedingen en analyse van journaalposten. Deze werkzaamheden liggen in het verlengde van onze controle van de jaarrekening en zijn derhalve geen bedreiging van onze onafhankelijke rol.
- Het uitvoeren van een onderzoek van feitelijke bevindingen voor fractievergoedingen over 2018. Deze opdracht zal in de periode juni – september 2019 plaatsvinden.